

УДК 159.9.07:159.954-057.87:347.631

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/39-1-55>

Світлана КАЛАУР,
orcid.org/0000-0001-8099-9392
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи, спеціальної освіти
і менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) svitlanakalaur@gmail.com

Марина ВОЛОШЕНКО,
orcid.org/0000-0003-0940-3829
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Державного університету «Одеська політехніка»
(Одеса, Україна) marussia_v@ukr.net

АНАЛІЗ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ПРО УСВІДОМЛЕНЕ БАТЬКІВСТВО

Юнацький вік є таким періодом розвитку, в якому найбільш активно відбувається процес становлення само-свідомості, розвитку ціннісних орієнтацій, формування уявлень, особистих позицій, індивідуальних переваг, які стають значущими орієнтирами в життєвому просторі людини. Отже, юнацтво є чутливим періодом для підготовки молодого покоління до різних феноменів людського буття і, зокрема, до батьківства. Вивчення батьківства у сучасних умовах є особливо актуальним. Батьківство може розглядатися як біологічний, психологічний, а також соціокультурний феномен. Однією з базових категорій психологічного підходу до вивчення феномена батьківства є поняття «усвідомлене батьківство». Педагогічний підхід до розуміння феномена батьківства ґрунтується на вивченні виховного потенціалу сім'ї, коли батьківство є джерелом педагогічних цілей та одночасно засобом їх досягнення.

У ході вивчення проблеми нами проведено анкетування, метою якого було визначення особливостей сформованості уявлень у юнацтва про батьківство, його ставлення до питання підготовки до майбутнього батьківства. Одним з найважливіших дослідницьких завдань було визначення самооцінки готовності респондентів до батьківства. Анкетування показало, що студенти 2–3 курсу не мають чітких уявлень про основні батьківські функції, оскільки така проблема не стоїть як істотна або важлива серед переліку їхніх життєвих ціннісних пріоритетів.

Результати дослідження показали, що ситуацію життєвого самовизначення молоді необхідно використовувати для їх підготовки до майбутнього батьківства, оскільки більшість студентів усвідомлює значимість освіти в питаннях виховання та розвитку дитини. Такий факт підтверджується не тільки кількісними показниками, а й неможливістю респондентів ґрунтовно і чітко сформулювати причини власної неготовності або готовності до батьківства.

Ключові слова: внутрішня позиція, батьківство, усвідомлене батьківство, підготовка до батьківства.

Svitlana KALAUР,
orcid.org/0000-0001-8099-9392
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Social Work, Special Education
and Management of Socio-Cultural Activities
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) svitlanakalaur@gmail.com

Maryna VOLOSHENKO,
orcid.org/0000-0003-0940-3829
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work
Odesa Polytechnic State University
(Odesa, Ukraine) marussia_v@ukr.net

ANALYSIS OF STUDENTS' YOUTH PERCEPTIONS OF CONSCIOUS PARENTING

Adolescence is a period of development in which the most active is the process of formation of self-awareness, development of value orientations, formation of ideas, personal positions, individual preferences, which become significant landmarks in the living space of man. Thus, adolescence is a sensitive period for preparing the younger generation for

various phenomena of human existence and, in particular, for fatherhood. The study of fatherhood in modern conditions is especially relevant. Parenthood can be seen as a biological, psychological, and sociocultural phenomenon. One of the basic categories of the psychological approach to the study of the phenomenon of fatherhood is the concept of "conscious fatherhood". The pedagogical approach to understanding the phenomenon of fatherhood is based on the study of the educational potential of the family, when fatherhood is the source of pedagogical goals and at the same time a means to achieve them. In the course of studying the problem, we conducted a questionnaire, the purpose of which was to determine the peculiarities of the formation of young people's ideas about fatherhood, their attitude to the issue of preparation for future parenthood. One of the most important research tasks was to determine the self-assessment of respondents' readiness for parenthood. The survey showed that 2–3-year students do not have a clear idea of the basic parental functions, because this problem is not significant or important in a number of their life values.

The results of the study showed that the situation of life self-determination of young people should be used to prepare them for future parenthood, as most students are aware of the importance of education in the upbringing and development of the child. This fact is confirmed not only by quantitative indicators, but also by the inability of respondents to fully and clearly state the reasons for their own unpreparedness or readiness for parenthood.

Key words: internal position, paternity, conscious parenting, preparation for parenthood.

Постановка проблеми. У молодій людині в юності виникає проблема життєвого самовизначення, яка становить основне завдання такого вікового періоду. Цей процес передбачає формування внутрішньої позиції стосовно інших людей, моральних цінностей, різних життєвих явищ, відповідно до яких юнаки та дівчата будують власні життєві плани, виходячи з внутрішніх переконань у їх доцільності.

Вибір внутрішньої позиції – дуже непроста духовна робота, адже позиція – це «ставлення людини до системи норм, правил, шаблонів поведінки, що впливають із її соціального стану і пропонуються навколишнім середовищем» (Дьяконов, 2007). Зокрема, було з'ясовано, що позиція особистості детермінована цілою низкою чинників: рівнем самосвідомості особистості, соціальним статусом, думкою оточуючих, системою ціннісних орієнтацій, а також економічним, політичним, соціокультурним станом держави та сім'ї. Визначивши свою особисту позицію, кожна молода людина вважає її єдиною прийнятною і правильною, що забезпечує її включеність у систему соціальних відносин.

Юнацький вік є таким періодом розвитку, в якому найбільш активно відбувається процес становлення самосвідомості, розвитку ціннісних орієнтацій, формування уявлень, особистих позицій, індивідуальних переваг, які стають значущими орієнтирами в життєвому просторі людини. Отже, юнацтво є сенситивним періодом для підготовки молодого покоління до різних феноменів людського буття і, зокрема, до батьківства.

Метою статті є узагальнення концептуальних підходів до сутності батьківства як наукового феномена та аналіз уявлень студентської молоді про усвідомлене батьківство.

Аналіз досліджень. Батьківство як складний феномен трактується в різних науках по-різному. Зокрема, у філософських працях батьківство

трактується з огляду на цінність дітей і сім'ї як суспільного явища; соціологія визначає батьківство як соціологічну категорію, стійку емоційно насичену взаємодію реальних або потенційних батьків, пов'язану з народженням і вихованням дітей, що характеризується відповідною поведінкою чоловіка й жінки; демографія, що відповідає на питання про те, що спонукає людей народжувати і виховувати дітей. У педагогіці основним аспектом у дослідженні феномена батьківства є виховання, тобто керівництво поведінкою дитини, що визначає весь образ її життя, підготовку і залучення дітей до дорослого життя. У психологічній площині батьківство як соціально-психологічний феномен являє собою емоційно забарвлену сукупність знань, уявлень і переконань щодо себе як батька, реалізовану в усіх проявах поведінкової складової частини батьківства. Все це підкреслює значимість такого феномена в житті як кожної окремої людини, так і всього людства загалом.

Батьківство може розглядатися як біологічний, психологічний, а також соціокультурний феномен; як соціальний інститут, що включає у себе два інші інститути: батьківство і материнство; як діяльність батьків з догляду, утримання, виховання та навчання дитини; як етап у житті людини, що починається з моменту зачаття дитини і не закінчується після її смерті; як відносини кровного споріднення між батьком і дитиною; як суб'єктивне сприйняття людини себе батьком. При цьому необхідно враховувати той факт, що батьківство, включаючи у себе інститути материнства і батьківства, не зводиться до їх простої сукупності, а перебуває на більш високому надособистісному рівні визначення, тоді як батьківство та материнство насамперед є якісними характеристиками окремої людської особистості.

Нам імпонують погляди Р. Овчарової, яка вважає прийнятним виділяти характеристики батьківства за певними критеріями: за формою – материн-

ство і батьківство; за структурою сім'ї – батьківство повної сім'ї з двома батьками, неповної сім'ї з одним батьком, материнської сім'ї; за ступенем споріднення – батьки, які виховують дитину, є рідними для неї (біологічне батьківство); дитину виховують прийомні батьки (соціальне батьківство); змішаний тип батьківства (у цьому разі прийомним є тільки один з батьків, з другим дитину пов'язують кровні узи); та ін. (Овчарова, 2005: 241–242).

Можна виділити декілька наукових підходів на основі психологічного, соціологічного та педагогічного розуміння феномена «батьківство» (Н. Богачова, М. Єрміхіна, Р. Овчарова, Г. Філіппова тощо). Так, з точки зору психології батьківство розглядається Р. Овчаровою як «усвідомлення духовної єдності зі шлюбним партнером стосовно своїх дітей, що являє собою інтегральне психологічне утворення особистості» (Овчарова, 2006: 464). Вона включає в компоненти батьківства також «батьківські установки і очікування, батьківські позиції, батьківське ставлення, батьківські почуття, батьківську відповідальність і стилі сімейного виховання» (Овчарова, 2006: 464). Так, Г. Філіпповою (Филиппова, 2001) підкреслюється, що батьківство – це не тільки «частина особистісної сфери жінки та чоловіка», а і системна освіта, «що включає потреби, цінності, мотиви і способи їх реалізації», а також система дитячо-батьківських взаємодій та родинної педагогіки.

Однією з базових категорій психологічного підходу до вивчення феномена батьківства є поняття «усвідомлене батьківство» (Р. Овчарова, М. Єрміхіна), що припускає високий ступінь усвідомлення батьком і матір'ю сімейних цінностей, установок, очікувань, позицій, почуттів, батьківського ставлення і відповідальності; розуміння себе, своїх реакцій, мотивів батьківської поведінки, сімейних цінностей; розуміння свого чоловіка, його реакцій і мотивів сімейної поведінки; усвідомлення почуття батьківської єдності (Єрміхіна, 2004: 18).

Батьківство як соціологічна категорія являє собою, на думку Н. Богачової, «сталу емоційно насичену взаємодію реальних і потенційних батьків, пов'язану з народженням і вихованням дітей, що характеризується відповідною поведінкою чоловіка та жінки» (Богачёва, 2005: 13).

Відзначимо, що педагогічний підхід до розуміння феномена батьківства ґрунтується на вивченні виховного потенціалу сім'ї, коли батьківство є джерелом педагогічних цілей та одночасно засобом їх досягнення. В основі педагогічного підходу лежить вивчення виховних стратегій батьків, покликаних «сформувати у дітей систему якостей особистості, поглядів і переконань, які, з одного

боку, сприяють виникненню самосвідомості, «Я» як самостійної і незалежної індивідуальності; з іншого – допомагають включенню індивіда у суспільство, починаючи від первинної соціальної групи і закінчуючи соціальним рівнем» (Енциклопедія для фахівців соціальної сфери, 2012).

Виклад основного матеріалу. Вивчення батьківства у сучасних умовах є особливо актуальним. Поступовий перехід від переважно громадських форм виховання до сімейних збільшує навантаження і підсилює відповідальність батьків. Нещодавно для успішного батьківства було цілком досить стихійних педагогічних знань. Нинішньому поколінню батьків потрібна глибока рефлексія власної виховної ролі та сенсів усвідомленого батьківства, оскільки сучасне життя супроводжується безліччю несприятливих чинників економічного, соціального, екологічного та іншого характеру, які вимагають від них більшої батьківської компетентності. Учені доходять висновку, що загальна картина сімейного виховання й усього життя в родині багато в чому детермінується тим, як люди уявляють собі батьківство ще до того, як вони стали батьками.

У ході психолого-педагогічного підходу до вивчення проблеми нами наприкінці травня 2021 р. проведено анкетування, метою якого було визначення особливостей сформованості уявлень у юнацтва про батьківство, їх ставлення до питання підготовки до майбутнього батьківства. У дослідженні брали участь 46 студентів 2 та 3 курсу денної та заочної форм навчання кафедри психології та соціальної роботи Державного університету «Одеська політехніка» віком від 20 до 25 років. На момент дослідження у шлюбі були 25 респондентів (офіційний шлюб – 12, цивільний – 13), що становить 54,35% від загальної кількості, не перебували у шлюбі – 21 респондент (45,65%), з яких розлучені 3 (6,5%). 7 респондентів із загальної кількості (15,22%) мають дітей.

Одним з найважливіших дослідницьких завдань було визначення самооцінки готовності респондентів до батьківства. Отже, як показали результати, лише 5 респондентів назвали себе готовими до виконання ролі батьків. Критеріями своєї готовності вони назвали: любов до дітей, здатність виховувати у майбутнього покоління моральні цінності, проживання в багатодітній родині. 30 студентів (65,25%) вважають себе неготовими до батьківства. Причому головні причини неготовності були доволі різноманітними, а саме: вік, відсутність життєвого досвіду, психологічна неготовність, відсутність освіти, недостатня кількість коштів та відсутність постійного заро-

бітку, відсутність знань з виховання та догляду за дітьми, бажання зробити кар'єру (27%). Вагомим вважаємо той факт, що 37,5% респондентів не змогли відповісти на це питання з причини відсутності чіткої позиції на предмет усвідомленого батьківства та сімейних цінностей.

Такий факт підтверджується не тільки кількісними показниками, а й неможливістю респондентів повно і чітко сформулювати причини власної неготовності або пояснити, у чому саме проявляється їх готовність до батьківства. Відповіді молодих людей часто однозначні, короткі, не поширені й у семантичному контексті зводяться лише до того, що їх неготовність до батьківства визначається віком і малим життєвим досвідом, відсутністю постійного доходу, соціальним статусом і психологічною неготовністю до сімейного життя. Лише 4 респонденти (8,7%) вказали на відсутність ґрунтовних психолого-педагогічних знань у питанні виховання дітей.

З метою забезпечення ефективного та цілеспрямованого розгляду батьківства як необхідної умови забезпечення повноцінного розвитку дитини і як частини особистісної сфери людини, частину питань авторської анкети було складено з урахуванням уточнення думки студентської молоді про необхідність підготовки до майбутнього батьківства, а також визначенню основних функцій батьківства. Так, відповідаючи на питання «Чи плануєте ви народження дітей у майбутньому?», більшість респондентів (40 осіб) дали позитивну відповідь. Інші 6 не змогли відповісти на це запитання, коментуючи свою відповідь проблемами, пов'язаними зі здоров'ям, наміром здійснювати кар'єрний ріст або нелюбов'ю чи навіть певною неприязню до дітей.

Визначаючи оптимальний вік у чоловіків та жінок для народження першої дитини, більшість респондентів зупинилися на віковому періоді від 22 до 25 років, що збігається з думкою більшості фахівців. Лише троє з опитаних нами респондентів вказали верхню межу для народження первістка. Зокрема, у їх баченні такий вік становить більше 30 років.

У ході аналізу анкетування нами було встановлено, що запитання «Перерахуйте основні функції батьківства» викликало у більшій частині опитаних нами респондентів певні труднощі. Так, 7 респондентів (12,22%) не назвали жодної з функцій, 12 (26,09%) респондентів назвали лише виховну функцію, 6 респондентів (13,04%), крім виховної, вказали дітонародження, 4 (8,7%) – продовження роду, тоді як інші 17 (36,96%) у своїх відповідях додатково вказали на

освітню функцію, функцію догляду, розуміння та любові. Таким чином, на основі представлених відповідей ми зробили узагальнення про те, що студенти 2–3 курсу не мають чітких та систематизованих уявлень про основні батьківські функції, оскільки така проблема не стояла як істотна і важлива в ряду їхніх життєвих цінностей.

У ході анкетного опитування ми прагнули також дослідити ще один аспект, а саме з'ясувати, чи проводилася цілеспрямована підготовка до батьківства у респондентів раніше. У цьому контексті відзначимо, що на запитання «Чи проводилася підготовка до батьківства у школі?» майже всі респонденти (42, що становить 91,3%) вибрали варіант відповіді «ні» і лише 4 респонденти вказали на те, що така підготовка проводилася у вигляді відкритих виховних заходів, зокрема, до їхньої уваги пропонували перегляд та обговорення відеофільмів, а також організувалися бесіди із залученням фахівців (гінекологів, педіатрів, психологів) під час позакласної роботи.

Щодо питання «Чи проводилася робота з підготовки до батьківства у сім'ї?» думки респондентів розділилися приблизно порівну. Так, 25 (54,35%) респондентів відповіли негативно і 21 (45,65%) дали ствердні відповіді «так». Показовим фактом вважаємо те, що як основну форму залучення до майбутнього батьківства респонденти називали конкретну допомогу в догляді за молодшими братом або сестрою. Основним джерелом інформації про батьківство опитані нами студенти зазначили «особисті спостереження» та «бесіди з батьками». Однак слід зазначити, що на питання «Ви будете виховувати ваших дітей так, як виховували вас ваші батьки?» позитивну відповідь дали лише 3 (6,52%) респонденти, категоричне «ні» – 7 (15,22%) опитаних. Решта респондентів дали невизначену відповідь, що ще раз переконує нас у відсутності усвідомленості до майбутньої ролі батьків у молодих людей. Досить важливим для нашого дослідження було ставлення студентської молоді до питання про необхідність підготовки до майбутнього батьківства в період навчання у закладі вищої освіти. Відповіді респондентів розподілилися таким чином: 34 (73,91%) студенти відповіли позитивно, 9 (19,57%) не змогли відповісти, і тільки 3 (6,52%) поставилися до цієї пропозиції негативно, заперечивши таку потребу.

Висновки. Таким чином, отримані результати дослідження показали, що ситуацію життєвого самовизначення молоді необхідно використовувати для їх підготовки до майбутнього батьківства, оскільки більшість студентів усвідомлює значимість освіти в питаннях виховання та

розвитку дитини. У більшості молодих людей є потреба в отриманні систематизованих знань у цій сфері, вони зацікавлені в отриманні валідної та розширеної інформації про батьківство з метою застосування її в майбутньому сімейному житті. Отже, проведене нами дослідження дає підстави для двох висновків. По-перше, освітній простір закладів вищої освіти не досить насичений достовірною та науково виваженою інформацією про усвідомлене батьківство; по-друге, у студентів є прагнення поглибити свої теоретичні знання щодо зазначеної проблематики. Беручи до уваги

отримані нами результати анкетування, вважаємо за доцільне повніше використовувати освітній простір закладів вищої освіти для підготовки студентської молоді до усвідомленого батьківства.

У межах подальших авторських розвідок вважаємо за доцільне розглянути практичні шляхи щодо збагачення освітнього простору закладів вищої освіти теоретичною інформацією щодо усвідомленого батьківства, а також у практичній площині запропонувати тренінгову програму, яка слугуватиме вдосконаленню мотиваційної, конативної та рефлексивної площини усвідомленого батьківства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ангелова С. О. Материнство як сфера самореалізації жінки. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 115. С. 11–14.
2. Богачёва Н. В. Родительство как фактор устойчивости семьи в современном российском обществе : автореф. дисс. ... канд. социол. наук. Казань, 2005. 19 с.
3. Дьяконов Г. Диалогічні дослідження батьківсько-дитячих відносин. *Соціальна психологія*. 2007. № 6 (26). С. 133–145.
4. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої*. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
5. Ермихина М. О. Формирование осознанного родительства на основе субъективно-психологических факторов : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Казань, 2004. 168 с.
6. Овчарова Р. В. Психология родительства. Москва : Академия, 2005. 362 с.
7. Овчарова Р. В. Родительство как психологический феномен : учебное пособие. Москва : Московский психолого-социальный институт, 2006. 496 с.
8. Филиппова Г. Г. Материнство и основные аспекты его исследования в психологии. *Вопросы психологи*. 2001. № 2. С. 22–37.

REFERENCES

1. Anhelova S. O. (2014). Materynstvo yak sfera samorealizatsiyi zhinky [Motherhood as a sphere of woman's self-realization]. *Bulletin of Chernigov National Pedagogical University. Pedagogical sciences*. No. 115. Pp. 11–14 [in Ukrainian].
2. Bohacheva N. V. (2005). Rodytel'stvo kak faktor ustoychyvosti sem'y v sovremennom rossiyskom obshchestve [Parenting as a factor of family stability in modern Russian society]. *Kazan'*, 19 p. [in Russian].
3. Dyakonov H. (2007). Dialohichni doslidzhennya bat'kivs'ko-dytyachykh vidnosyn [Dialogic studies of parent-child relationships]. *Social Psychology*. No. 6 (26). Pp. 133–145 [in Ukrainian].
4. *Entsyklopediya dlya fakhivtsiv sotsial'noyi sfery* [Encyclopedia for social professionals] (ed. prof. I.D. Zvereva). Kyiv, Simferopol: Universum, 2012. 536 p. [in Ukrainian].
5. Ermykhyna M. O. (2004). Formyrovanye osoznannoho rodytel'stva na osnove sub'ektyvno-psykholohycheskykh faktorov [Formation of conscious parenthood on the basis of subjective-psychological factors]. *Kazan'*, 168 p. [in Russian].
6. Ovcharova, R. V. (2005). *Psykholohyya rodytel'stva* [Psychology of parenting]. Moscow: Akademya. 362 p. [in Russian].
7. Ovcharova R. V. (2006). Rodytel'stvo kak psykholohychesky fenomen: uchebnoe posobyie [Parenting as a psychological phenomenon: a textbook]. Moscow: Moscow Psychological and Social Institute, 496 p. [in Russian].
8. Fylyppova H. H. (2001). Materynstvo y osnovnyie aspekty eho yssledovanyya v psykholohyy [Motherhood and the main aspects of his research in psychology]. *Questions psychologists*. No. 2. Pp. 22–37 [in Russian].